

САЩ И ЕВРОПЕЙСКИЯТ СЪЮЗ

доц. д-р Никола Иванов Аврейски

THE USA AND THE EUROPEAN UNION

Nikola Ivanov Avreyski

Abstract: *The paper presents the policy of the USA regarding the European integration after the end of the Cold War. The main stages of the U.S.-European relations are outlined and characterized, their current state is analyzed and their future is prognosticated.*

Key words: *USA, EU, Transatlantic relations*

Въпреки изключителната си важност и актуалност, темата за отношенията на Съединените американски щати с Европейския съюз е най-често внимателно отбягвана от анализаторите поради деликатността, меко казано, на трансатлантическите отношения. Характерен пример е последната книга на Збигнев Бжежински „Втори шанс”, в която на 240 страници е анализирана външната политика на Джордж Буш-старши, Бил Клинтън и Джордж Буш-младши, нееднократно е подчертано „ключовото значение” на отношенията с Европа, но всички разсъждения на автора по тази тема не могат да изпълнят, събрани на едно място, и една страница.[1]

При това положение не може да се очаква един доклад пред научна конференция да разреши толкова обширен, сложен и неразработен изследователски проблем. Целта по-скоро е да бъдат апробирани основните изводи, към които насочва анализът на достъпния материал.

* * *

Към края на Студената война политиката на САЩ спрямо Европейската общност наподобява двуликия Янус. Официален Вашингтон продължава, макар и с по-малко усърдие, да поддържа словесно западноевропейската интеграция, но убедил се още от началото на 70-те години на XX в., че успешното ѝ развитие отдалечава Западна Европа от Северна Америка, прави всичко възможно, за да задържи израстването на европейския си конкурент. Основателността на западноевропейските подозрения в искреността на американската подкрепа за европейския интеграционен процес се признава и от повечето американски автори, между които и споменатият Бжежински в нашумялата му книга «Голямата шахматна дъска». На думи САЩ винаги са подкрепяли обединението на Европа, констатира той, и продължава: “На практика обаче Съединените щати са далеч по-малко ясни и последователни”, което поддържа “широко разпространеното на континента подозрение, че в последна сметка Съединените щати не застават зад действителното обединение на Европа”[2].

Истинското отношение на САЩ към Европейската общност проличава най-вече от неизменното им настояване връзките да се поддържат на двустранна основа с отделните правителства, а не с Общността като цяло. Този подход обслужва

американските интереси, тъй като прави САЩ силната страна в диалога с която и да било отделна държава-членка на Общността. За да държи европейските си съюзници в покорство, Вашингтон упорито се стреми да поддържа отношенията си с тях предимно в рамките на доминираната от него НАТО. По волята на САЩ през Студената война НАТО не изгражда институционална връзка с Европейската общност, въпреки че Общността се занимава официално от началото на 80-те години и с военнополитически проблеми. Това демонстративно пренебрежение към европейските институции предизвиква голямо разочарование в Европейската общност. С нескрито огорчение председателят на Европейската комисия Жак Делор заявява през януари 1989 г. по Белгийската телевизия: „Целият свят проявява голям интерес към нас, с изключение на Съединените щати и Япония.”[3] Оказва се, че голямата конкуренция си казва тежката дума.

Изненадващо и за американците, и за западноевропейците, ситуацията в трансатлантическите отношения се променя фундаментално след броени месеци с поставеното начало на политическите промени в Източна Европа, които потвърждават правотата на Европейската общност, настояла на времето да се даде ход на общоевропейския Хелзинкски процес, и разкриват неподозирани перспективи пред европейската интеграция. И още през 1990 г. САЩ най-накрая скланят да подпишат с Европейската общност съвместна Трансатлантическа декларация. Документът предвижда редовно провеждане на политически консултации между двете страни на всички равнища: срещи на върха (два пъти годишно), срещи на министри и срещи на висши държавни служители, а също дебати в рамките на работни групи. Това признание обаче е принудително с оглед новото положение на Общността и перспективите, разкрили се пред нея с появата на новите демокрации в Източна Европа. Трансатлантическата декларация е и твърде закъсняло признание на Белия дом на резултатите от западноевропейската интеграция, дошло след 17-годишни настоявания на Европейската общност за него. При това, американското признание е доста сконфузно, тъй като е направено след установяването на официални отношения на Европейската общност със Съвета за икономическа взаимопомощ и с неговите държави-членки. Признанието на Вашингтон е и половинчато, доколкото е направено с декларация, а не със споразумение и произтичащото от него установяване на официални отношения. Цялата неудовлетворителност на начина, по който Вашингтон най-накрая „признава” Общността, лъсва на последното Съвещание за сигурност и сътрудничество в Европа, проведено в Париж през ноември 1990 г., по време на което делегацията на САЩ внася официален писмен протест против участието на Европейската икономическа общност с отделна делегация с мотива, че Общността не е държава.[4]

Надеждите, породени от Трансатлантическата декларация, твърде бързо отстъпват място на последвалото охлаждане на двустранните отношения. Останали след Студената война единствена мегасила, САЩ се поддават на изкушението да въдворяват „нов световен ред”, ключово място в който се отрежда на установяването на „нов дълготраен ред в Европа”. Дефинираната през 1991 г. от държавния секретар Джеймс Бейкър нова роля на САЩ в света предявява претенции всяка страна да преминава през Вашингтон при всякакъв вид международни отношения.[5] Но Европейската общност, омаяна от отпадането на съветското опекунство над източната част на континента, се устремява към елиминиране и на задокеанския наставник. Тази толкова амбициозна цел е дефинирана открито от председателя на Общността Жак Поос, който по повод ликвидирането на двете организации на Източния блок заявява през лятото на 1991 г.: „Удари часът на Европа. На Европа, не на американците.”[6] Не без раздражение държавният секретар Бейкър отговаря на изявлението на Поос с открито предупреждение: „Европа ще се провали и болезнено ще осъзнае необходимостта от силно американско присъствие.”[7]

Тази взаимна размяна на „любезности“ между Брюксел и Вашингтон е подплатена от възникващи сериозни практически проблеми в двустранните отношения. Най-чувствителната зона на съперничество между САЩ и Европейската общност засяга Западноевропейският съюз, който започва да се държи като независима военна организация, налага още през 1991 г. поставянето на отношенията си с НАТО на равнопоставена основа, изгражда собствени военни формирования, чувствително разширява дейността си и започва да се разглежда не толкова като част от атлантическата солидарност, колкото като важен структурообразуващ елемент на общоевропейския процес. Въпреки възраженията на републиканската администрация на Буш-старши, Европейската общност и Западноевропейският съюз приемат по едно и също време (декември 1991 г.) и на едно и също място (холандския град Маастрихт) добре съгласувани помежду си решения за поетапно превръщане на Западноевропейския съюз в отбранителен компонент на проектирания Европейски съюз.

В отговор на това европейско предизвикателство САЩ се ориентират към превръщане на НАТО в главно средство за налагане на американското влияние в Европа. Целта на Вашингтон е формулирана доста отчетливо в директива на Клинтън от 1994 г.: „да се утвърждава ключовата роля на НАТО в Европа след Студената война“. „Много институции ще играят роля в този процес, - се доуточнява в документа, - в това число ЕС, ЗЕС, ОССЕ и ООН. Но НАТО, най-великият в историята политико-военен съюз, ще играе най-важна роля.“[8] По американска инициатива през същата година е стартирана Инициатива „Партньорство за мир“ на НАТО и новите демокрации не пропускат възможността да се включат в нея. Така конкуренцията за влияние над посткомунистическа Европа става реален факт в трансатлантическите отношения, като северноамериканците вземат видима преднина пред западноевропейците.

Администрацията на Клинтън не се задоволява само със завръщането на САЩ в Европа. Като контрапункт на Европейския съюз, Вашингтон налага включването на Русия в създадената през 1994 г. по негова инициатива Контактна група за бивша Югославия, с което западноевропейците отново се оказват приклекени между добре познатите им от времето на Студената война флангови сили.

Най-тежкия си удар върху Европейския съюз САЩ нанасят обаче на Балканите. Амбицията на европейците да се утвърдят като главен регулатор на възникващите на собствения им континент проблеми търпи провал в опита им да се справят със сложния пъзел на разпадащата се югославска федерация, за което впрочем помагат много самите американци. Създавайки впечатление в международното обществено мнение, че Европейският съюз и ООН са безсилни да се справят с предизвикателствата на разпадаща се Югославия, САЩ заменят езика на дипломатията с аргументите на силата и нанасят въздушни удари на НАТО върху военно-стратегическите позиции на сърбите в Босна без необходимите правомощия от Съвета за сигурност на ООН. Налагането със сила на американската воля в Босна е голям провал на Европейския съюз, показал нагледно разминаването между афишираните му цели и неговите практически възможности за тяхното постигане.

Резултатите от този първи етап на политиката на САЩ спрямо Европейския съюз са противоречиви. Американците печелят конкуренцията за доминация над Източна Европа и налагат волята си в постюгославското пространство, прибегвайки до нелегитимна от международно правна гледна точка сила. Те показват, че Европейският съюз не е в моментно състояние да осъществи амбицията си да се превърне в ключова за европейските отношения международна организация не само със завръщането си в Европа, но и с наложеното по тяхно настояване легитимиране на руския фактор в европейската политика. Въпреки нанесените тежки удари по съюзника-конкурент, Европейският съюз израства като независим фактор в международния живот. Европейската интеграция се разширява с включването на шестте източногермански

провинции (1990 г.) и на три неутрални проспериращи западноевропейски държави (Австрия, Швеция и Финландия през 1995 г.), както и чрез системата на Европейски споразумения за асоцииране на новите демокрации към Европейския съюз (от 1991 г.). Нараства и международният престиж на Европейския съюз като наднационална политическа общност, основаваща външната си политика на универсални, а не на национални ценности и интереси, изпитваща неподправено уважение към международното право и залагаща на дипломатически, а не на силови средства в отношенията със своите контрагенти. Още от зачеването си Европейският съюз започва да се изявява като тих, но главен въздържащ фактор спрямо стремежа на САЩ да установят доминиран от тях нов световен ред, залагайки в противовес на един многополюсен, по-балансиран и по-справедлив свят.

* * *

В тази, общо взето неблагоприятна за европейците, международна среда през 1995 г. САЩ и Европейският съюз подписват втория си съвместен документ - Нов трансатлантически дневен ред, предвиждащ съвместни действия в четири приоритетни области: подкрепа за мира, стабилността, демокрацията и развитието в света; съвместен отговор на новите глобални предизвикателства; подкрепа за разширяването на световната търговия и установяването на по-тесни икономически връзки; изграждане на нови трансатлантически "мостове". Задействаните организационни структури в рамките на Новия трансатлантически дневен ред пристъпват към обсъждане на разногласията между двете страни, като съдействат за разрешаването на някои проблеми, най-вече по отношение на изграждащата се Световна търговска организация. Впоследствие, през 1998 г., в същите рамки започва да функционира и Трансатлантическо икономическо партньорство, поставящо си за цел постепенно отстраняване на търговските прегради между двете страни и отваряне на техните пазари. Предприети са дори опити за включване на бизнесмени, потребители, еколози и други групи в така организирания диалог "между народите от двете страни на Атлантика".

Но и този път създадените структури не получават необходимата безусловна политическа подкрепа нито от единия, нито от другия бряг на Атлантика. Съединените щати продължават да отказват да разглеждат Европейския съюз като субект от първостепенен интерес. Неизменната си позиция те аргументират с показваната понякога неспособност на Европейския съюз да изработи своя единна позиция по важни международни проблеми. Като формален довод за принижения интерес към пълноценни и равноправни отношения официален Вашингтон изтъква смяната на председателството на Съюза на всеки шест месеца, което не способства за ефективен диалог. Затова САЩ продължават да отдават решителен приоритет на двустранните си връзки с правителствата на държавите от Европейския съюз.

Така, на практика, и по време на този втори етап на взаимоотношенията си, САЩ и Европейският съюз съчетават моментите на сътрудничество с епизодите на конфликти, някои от които са от особена важност и с голям международен отзвук. Напразни остават опитите на Европейския съюз да склони САЩ да ратифицират Договора за всеобща и пълна забрана на ядрените изпитания и Споразумението за забрана на противопехотните мини. На диаметрално противоположни позиции се оказват САЩ и Европейският съюз през 1998 г. по Протокола от Киото за екологичната сигурност и за Римския статут на постоянно действащ Международен наказателен съд. Доста различни са схващанията на двете страни на Атлантика по отношенията с "държавите-парии" – като алтернатива на силовата политика на Вашингтон, Брюксел издига тактиката на конструктивен диалог с тях. Очертава се нарастващо разминаване между САЩ и Европейския съюз в третирането на Русия – докато американците се стремят да раздухват русофобски настроения, европейците предпочетат сътрудничество с руснаците не само в името на добросъседските отношения, но и за париране на

нарастващото американско влияние на континента. Особена острота в преките двустранни отношения получава политическата воля на Европейския съюз да приведе Западноевропейския съюз от руслото на атлантизма в талвега на европеизма.

В нов индикатор за съотношението на силите от двете страни на Атлантика се превръща хитро подхранваният от американците етнически конфликт в сръбската област Косово. Пасивите от нанесените през 1999 г. по волята на САЩ въздушни удари на НАТО над Съюзна република Югославия без мандат на ООН се оказват стоварени върху плещите на европейците. С необичайна недипломатичност американският държавен секретар Мадлин Олбrait открито им обяснява, че след като САЩ са осигурили бомбардирането на Югославия, Европа трябва да я възстанови. А Бжежински самодоволно додава: “Косовският конфликт даде на европейците да разберат, че техният континент е предимно американски протекторат.”[9]

Косовската криза помага на Европейския съюз да разбере, че интересите на двете страни на Атлантика не винаги съвпадат и да осъзнае слабостта си откъм парадипломатически средства за постигане на своите цели. Въпреки американското противодействие, е поет курс към интегриране на Западноевропейския съюз в Европейския съюз и отново е предявена претенцията Съюзът да се ангажира с главната отговорност за сигурността на целия континент. При новия труден тест на трансатлантическите отношения – кризата в Македония от пролета и лятото на 2001 г., участието на САЩ е наистина значимо, но ключова роля в регулирането ѝ изиграва този път Европейският съюз.

Надеждите, че при приемника на Клинтън ще настъпят позитивни промени във външнополитическия курс на САЩ и в отношението им към Европейския съюз се изпаряват още по време на президентските избори през есента на 2000 г., спечелени със съмнения за манипулации от републиканеца Джордж Буш-младши при откритите европейски предпочитания към претендента на демократите Ал Гор. Предчувствията на европейците се оказват до голяма степен основателни. Поемайки управлението на страната в началото на 2001 г., администрацията на Буш не проявява особено желание за взаимодействие с Европейския съюз. Постепенно Вашингтон започва да разглежда Съюза дори като организация, която само създава проблеми на американците. Като враждебни в Белия дом са преценени предотвратяването от държавите на Европейския съюз на установяването на американска хегемония в Световната търговска организация, блокирането от Европейската комисия на сливането между “Дженерал Електрик” и “Хънивел”, отказът на Общия европейски пазар от внос на генно-модифицирани храни. Стига се дотам, че републиканската администрация на Буш-младши едностранно решава да съкрати броя на срещите на най-високо равнище с Европейския съюз до една годишно.

Безпокойство в европейските столици буди и външнополитическият курс на администрацията на Буш-младши. Съединените щати отказват да подписват или ратифицират споразуменията за контрол над въоръженията, с още по-голямо усърдие продължават работата по изграждане на национална противоракетна отбрана, насочват усилията си към денонсиране на Протокола от Киото и саботиране на договорения постоянно действащ Международен наказателен съд. Все по-очевидно официален Вашингтон игнорира международните организации, залагайки на т. нар. “многостранност по собствен избор”.

Времето от есента на 1995 до лятото на 2001 г. съставлява втория доста отчетливо обособен период на взаимоотношенията между САЩ и Европейския съюз. Конкуренцията между тях за влияние над новите демокрации в Източна Европа продължава да бъде в полза на американците. Това се дължи на фактическия статут на САЩ като единствена мегасила след края на Студената война, на бързото проникване на атлантизма в политическия елит на тази част от континента и на стремежа на

посткомунистическите държави да гарантират своята сигурност с присъединяване към доминирания от САЩ военен блок НАТО. В невралгичния балкански регион обаче се забелязва преориентация от атлантизма към европеизма. Усетили върху собствения си гръб истинския смисъл на американската политика в Югоизточна Европа – да поддържа постоянни огнища на напрежения, за да създава пречки пред европейската интеграция и да намира поводи за намеса на САЩ в европейските дела, балканските народи и преобладаващата част от политическия им елит започват да залагат предимно на Обединена Европа. Характерна в това отношение е направената в края на този период от вицепрезидента на Република България Тодор Кавалджиев констатация: “Опитът от последните години недвусмислено показва, че подобряването на отношенията между балканските страни е възможно само по пътя на тяхната европейска интеграция. Само визията за членство в Европейския съюз може да накара отделните държави в региона да изоставят своите предразсъдъци един към друг. Никаква регионална интеграция не е възможна, без общоевропейската.”[10]

Що се отнася до самия Европейски съюз, САЩ се оказват неспособни да го отклонят от последователно провеждания курс на задълбочаване на европейската интеграция. С впечатляваща политическа воля Европейският съюз премахва Западноевропейския съюз, превърнал се в “ябълка на раздора” със САЩ и НАТО, като го интегрира в себе си, давайки ясно да се разбере, че се заема сериозно с гарантирането на собствената си сигурност.

Докато позициите на Европейския съюз укрепват през този период, тези на САЩ бележат тенденция към влошаване. Причините за спада в международното доверие към САЩ могат да се открият в опита им да превърнат НАТО от трансатлантическа в глобална организация за сигурност, конкурирайки по този начин ООН като световна универсална организация, носеща главната отговорност за сигурността на планетата, в пренебрежението към международното право, нееднократно демонстрирано с предприемане на едностранни американски действия, в опитите за блокиране на важни инициативи на ООН. Но основната причина се крие в натрапчиво провежданата от Вашингтон политика на глобализация, зад която не е трудно да се открие стремеж към изграждане на регулиран от САЩ еднополюсен свят. Вашингтон изобретява термина “международна общност”, в който напъхва всички удобни нему международни организации и държави, и обосновава тезата за “пета свобода” - свобода на САЩ да се настаняват навсякъде по света, дори въпреки волята на засегнатата държава.[11] Поведението на САЩ неизбежно поражда съпротива по всички кълчета на планетата и дава тласък на нова вълна на отдавна ширещия се антиамериканизъм. Глобализационните напъни на Белия дом не намират разбиране и подкрепа от повечето велики сили (Франция, Русия и Китай), от държавите, стремящи се да получат такъв статут (Германия, Япония, Индия и Бразилия), от почти всички страни от милиардния ислямски свят, от цяла Латинска Америка, от преобладаващата част от държавите-членки на ООН, а също от Европейския съюз като цяло.

* * *

В тази обстановка на съдържаност в трансатлантическите отношения, в края на лятото на 2001 г. е поставено ново начало на тяхното развитие. Актът от 11 септември 2001 г. в Ню Йорк и Вашингтон променят фундаментално САЩ и тяхното място в света, както и отношенията им с Европейския съюз. Събитията от 11 септември поставят началото на разпадането на доминираната от САЩ международна система. Не някой друг, а американският професор по международни отношения в университета “Джорджтаун” Чарлз Купчан – член на Съвета за национална сигурност по време на първия президентски мандат на Клинтън, броени месеци след терористичните атаки от 11 септември, оповестява почти едновременно “края на Запада”[12] и “края на

американската ера”[13], поставящи, според него, началото на възвръщането на човечеството към традиционното му състояние – многополюсен свят.

Натовските държави на Европейския съюз, другите му членки, Съюзът като цяло и преобладаващата част от общественото мнение в Обединена Европа показват неподправено съчувствие към американската национална драма и оказват очакваната от Вашингтон подкрепа.

Твърде скоро обаче в трансатлантическите отношения отново вземат връх различията. Към началото на 2002 г. разногласията между САЩ и Европейския съюз, донякъде маскирани през 90-те години на XX в., получават такава острота, при която повече не могат да бъдат прикривани. На обвинението на Вашингтон, че Обединена Европа не отделя необходимото внимание на собствената си отбрана европейците отговарят, че въоръжените сили са само едно, макар и много важно, от многобройните средства за гарантиране на сигурността. Мнозинството от европейските правителства се дистанцират от тезата на Буш за „оста на злото”. Пред американската „превантивна” „война против тероризма” Европейският съюз отдава предпочитание на далеч по-всеобхватната формулировка „борба с тероризма”. Въпреки упоритото американско противодействие, но с последователните усилия на Европейския съюз, през 2002 г. влиза в сила Римският статут на Международния наказателен съд. Преодолявайки американското противодействие, Европейският съюз успява в сътрудничество с Япония да спечели за каузата Русия и през 2005 г. влиза в сила Протоколът от Киото за екологичната сигурност. Независимо от американската съпротива, през 2006 г. започва да действа Съвет по правата на човека на ООН, ползвайки се с активната подкрепа на държавите на Европейския съюз и на Съюза, като цяло. Особено напрежение в американско-европейските отношения поражда премахването на ембаргото за доставяне на европейски оръжия за Китай и борбата за разполагането на бъдещия център за термоядрени изследвания.

Същевременно се трупат и проблеми в преките отношения между двете страни на Атлантика. Изненадващото за американците въвеждане през 2002 г. на единна европейска валута изправя американския долар пред предизвикателството на най-мощния си конкурент – еврото. Създадените през 2003 г. Европейски сили за бързо реагиране, поели всички мисии на НАТО в Европа, поставят под още по-голямо съмнение американското военно „присъствие” на континента. За да отхвърли зависимостта от американската GPS система, от 2004 г. Европейската космическа агенция започва да реализира изграждането на Европейска спътникова навигационна система „Галилео”. Явяват се и т. нар. „конфликти от нов тип”, като например, генетично модифицираната продукция, антимонополната политика, стандартизацията, лекарствата, банковият и застрахователният бизнес.

Като най-сериозен в трансатлантическите отношения обаче се очертава проблемът с Ирак.[14] Държави на Европейския съюз възпрепятстват опитите на САЩ да въвлекат НАТО в планираната военна интервенция в Ирак и парират усилията на Белия дом за узаконяване на военната си интервенция в Ирак в Съвета за сигурност на ООН. По време на самата война в Ирак, започнала на 19 март 2003 г., проблемите в трансатлантическите отношения се усложняват. Наред с огромните човешки и материални жертви и с документираните случаи на фрапиращи издевателства на американски рейнджъри с военни и с мирни иракчани, от решаващо значение е доказването на цялата несъстоятелност на мотивите на Вашингтон за започване на войната в Ирак: не са открити оръжия за масово унищожение, доказателства за връзка на режима на Саддам Хюсеин с международната терористична организация «Ал Кайда» и свидетелства за закупен от Нигер уран.

В обстановката на изтъняла до скъсване евроатлантическа връзка в края на 2003 г. е приета първата Стратегия по сигурността на Европейския съюз. Със стратегията е

извършен истински поврат на Европейския съюз по отношение на глобализацията. Ако до края на XX в. анализаторите с основание го разглеждат като най-изявената антиглобализационна сила, в началото на XXI столетие, когато става ясно, че нито САЩ имат необходимите ресурси да установят тъй желаните от Вашингтон „нов глобален ред”, нито светът проявява готовност да приеме изграждането на еднополюсен свят с един господар [15], Европейският съюз се амбицира с утвърждаването си като една от най-важните глобални сили.[16]

Европейският съюз, естествено, добре разбира, че най-важната предпоставка за неговото израстване като световна сила е укрепването на собственото му положение в Европа. С реализираното на два етапа Голямо разширение Европейският съюз получава надеждни механизми за постепенно пренасяне на новите демокрации в нови, паневропейски релси. Получил общо признание като най-авторитетна международна организация в Стария свят, Европейският съюз този път до голяма степен се справя с резонната си амбиция да бъде главен регулатор на проблемите на своя континент. Като такъв той се изявява с посредничеството си при трансформацията на Съюзна република Югославия във временен държавен Съюз Сърбия и Черна гора (2003 г.), при отделянето на Сърбия и Черна гора като суверенни държави (2006 г.), при грузинско-руския военен конфликт (2008 г.), при изграждането на балканския Съвет за регионално сътрудничество (2008 г.), при руско-украинската газова криза (2009 г.), при изненадващия постепенен поврат на Организацията за черноморско икономическо сътрудничество от атлантизма към европеизма. До известна степен това може да се каже и по отношение на кризата във връзка със статута на Косово (от 2004 г.).

Ограничаващите се американски възможности за въздействие върху европейците проличават и в НАТО. Държавите на Европейския съюз се превръщат във все по-неудобен американски опонент в Северноатлантическия пакт. Под засилен и координиран европейски и руски натиск американското военно „присъствие” в Европа е редуцирано от 315 хил. на 40 хил. войници. Държавите на Европейския съюз се оказват в състояние да блокират американското настояване Македония да бъде приета в НАТО, а Грузия и Украйна - да получат “пътни карти” за подготовката им за пълноправно членство в Алианса.

Колкото и странно да е, през този период не е проведена нито една среща на високо равнище, на която проблемите в трансатлантическите отношения да бъдат обсъдени и да бъдат потърсени разумни компромиси за тяхното преодоляване. Вместо това, двете страни публикуват комюникета и правят изявления, в които се призовават взаимно към решаване на висящите проблеми.

Отчетливо обособеният период от 11 септември 2001 г. до 1 декември 2009 г. заема особено място в трансатлантическите отношения. Онова, което бие най-много на очи за това време, са настъпилите сериозни промени в съотношението на силите между САЩ и Обединена Европа.

Докато атентатите от 11 септември 2001 г. и последвалите войни в Афганистан и в Ирак хвърлят сянката на съмнението в прехвалваните военни способности на САЩ, а неспособността им да прокарат много от най-важните си виждания в ООН поставят под въпрос политическото им влияние в света, то разразилата се през 2007 г. тежка икономическа криза в САЩ, сравнявана с Голямата депресия от 1929-1934 г., поставя под въпрос твърденията за икономическото им могъщество. В тезата пък за “културното превъзходство” на САЩ престават да вярват дори най-авторитетните американски мислители. В интервю от 1999 г. пред “Ню Йорк ревью ъф букс” Джордж Кенан констатира: “Ние изнасяме най-ефтините, най-глупавите и най-непочтените прояви на нашата култура. Нищо чудно, че този водопад става за посмешище на интеллигентните и чувствителните хора по света.” Белият дом предпочита да продължава да се самозалъгва, че е лидер на „международната общност”. Когато съветничката по въпросите на

националната сигурност на президента Буш-младши – Кондолиса Райс, изтъква като успех на САЩ обстоятелството, че „нямаме врагове”, тя не без основание е репликирана от американската преса: проблемът ни не е в това, че нямаме врагове, а в липсата на приятели. Обобщавайки резултатите от развитието на САЩ през това именно десетилетие, „Вашингтон таймс” излиза на 5 януари 2010 г. с уводна статия на Джефри Кюнър, озаглавена „Десетилетие на упадък”.

Дори най-беглият поглед върху развитието на Европейския съюз не оставя съмнения, че същият период е време на възход на Обединена Европа. С редакционния Договор от Ница е даден ход на Общата европейска външна политика и политика на сигурност и отбрана. Съюзът разширява състава си от 15 на 27 държави, създавайки Общ пазар от половин милиард потребители. Крупно събитие в разгръщането на европейския интеграционен проект е въвеждането на еврото, разширяването на Еврозоната и укрепването на позициите на единната европейска валута на международните пазари. Изградени са Европейски сили за бързо реагиране, независими от САЩ и НАТО. Успешно се развива респектиращото целия свят безпрецедентно вдигане на вътрешните държавни граници на страните от Шенгенското пространство.

С укрепването на самия Европейски съюз укрепват и позициите му в международния живот. Дефинирайки се за първи път като глобална сила, Съюзът с политиката си на “меката сила” се извява като алтернатива на силовата външна политика на САЩ, като получава по-голяма (от американската) подкрепа на ООН и от нейните държави-членки. Европейският съюз се превръща в постоянна съставна част на усилията на международната общност (в европейския смисъл тя включва всички държави-членки на ООН) за разрешаване на най-тежките проблеми в световното развитие: той влиза в “Четворката” за Близкия изток (наред с ООН, САЩ и Русия), част е от “Шестицата” за Иран (заедно със САЩ, Русия и три държави на Съюза – Великобритания, Франция и Германия). По редица чувствителни международни проблеми Европейският съюз успява да изиграе лидерска роля и да доведе реализацията им до успешен край въпреки откритото американско противодействие.

Обединена Европа и САЩ се оформят като два отделни геополитически играча в глобализиращия се свят, работещи в условията на тясно сътрудничество и конкуренция. Съвместната практическа работа обаче непрекъснато подхранва убеждението на Европейския съюз и на неговите държави-членки за обективните различия на американските и европейските интереси. Възникващите на тази основа противоречия не се разрешават, а се напластяват.

Самият живот показва, че взаимодействието със САЩ носи на европейците, наред с изгоди, и сериозни рискове. В европейското обществено мнение се налага убеждението, че терористичните агенти в Мадрид (2004 г.) и в Лондон (2005 г.) са свързани пряко с обстоятелството, че европейците воюват по волята на американците срещу ислямски държави. Показателно за европейските издръжки от тясното им сътрудничество с американците е направеното през ноември 2008 г. от международната неправителствена организация Европейски съвет за външна политика изследване на позициите на държавите в световната универсална организация. Анализът приключва с констатацията, че ако през последното десетилетие на ХХ в. 70 процента от членките на ООН са подкрепяли политиката на САЩ и Западна Европа, то през първото десетилетие на ХХI в. 74 процента от тях дават своята подкрепа на Русия и Китай. Все повече се затвърждава и убеждението, че поради незаинтересоваността си от обединяването на Европа САЩ водят политика на «Разделяй и владей!», получаваща потвърждение в продължаващия американски приоритет на връзките с отделните европейски държави пред отношенията с Европейския съюз.

* * *

С влизането в сила на Лисабонския договор на Европейския съюз (1 декември 2009 г.) е излят новият фундамент на съвременните американско-европейски отношения. Полученият от Европейския съюз статут на юридическо лице, признат и от ООН, обезсилва основния американски аргумент, с който се оспорва участието на Съюза в международни форуми и се избягват преките връзки с него. Въвеждането на длъжността президент на Европейския съюз с мандат от 2.5 години лишава Белия дом от възможността да обяснява предприети от него действия без предварителни консултации със Съюза с това, че европейците нямат “телефон”, чрез който да поддържат постоянна връзка с тях. Придобитото право на активно акредитиране, по-широките правомощия на новата длъжност Върховен представител по външната политика и новата Европейска дипломатическа служба отнемат основанията на оправданията на Държавния департамент на САЩ за лошата координация с Европейския съюз. Както може да се очаква, сред първите назначения на Европейската дипломатическа служба е на посланик във Вашингтон.

Същевременно се създава впечатлението, че благоприятни за трансатлантическите отношения промени настъпват и от другата старана на океана. На власт в началото на същата година отново идват демократите, които традиционно са по-склонни от републиканците на съвместна работа с европейците. Новият президент Барак Обама влиза в Овалния кабинет с обещания по важни за европейците проблеми и дава индикации, че възнамерява да ги спази: прекратяване на войната в Ирак и постепенно изтегляне на чуждите военни контингенти от страната, анулиране на споразуменията на републиканската администрация с Полша и с Чешката република за разполагане на тяхна територия на елементи от американската противоракетна отбрана, затваряне на американския затвор в Гуантанамо и привличане под отговорност на виновните за изстъпленията срещу заподозрени за терористична дейност в тайните затвори на американското Централно разузнавателно управление в чужбина. Като съпруга на бивш президент и опитен сенатор, новият държавен секретар Хилари Клинтън е добре ориентирана в европейските дела и дава надежда за по-добра координация на външнополитическата дейност на САЩ с Европейския съюз.

Но надеждите отново не се оправдават. Администрацията на Обама продължава да полага настойчиви усилия да използва НАТО за по-нататъшно затвърждаване на позициите на САЩ в Европа. Малцина вземат на сериозно обявения край на войната в Ирак при положение, че са оставени 50 хил. американски войници там като “съветници”. Неизпълнени остават обещанията за затваряне на американския затвор в Гуантанамо и за наказване на виновните за издевателствата над заподозрени в тероризъм. Намеренията за разполагане на елементи на американската противоракетна отбрана в Полша и Чехия наистина са изоставени, но твърде скоро са предявени искания за установяването им в Румъния, България и Турция. Във връзка със срещата си с президента на Руската федерация Дмитрий Медведев през 2009 г. Обама намира време да се срещне в Прага с лидерите на новите демокрации, но не и за участие в провеждащата се по същото време в Брюксел Среща на върха САЩ – Европейски съюз. Действителното отношение на Вашингтон към Европейския съюз, впрочем излиза на яве с публикуваните през 2010 г. от сайта “Уикилийкс” стотици хиляди секретни грами на американски дипломати, включително по време на управлението на Обама.

Усилията на Европейския съюз за изграждане на преки и равноправни отношения със САЩ най-често са препятствани от приетите в Съюза нови демокрации, проявяващи склонност да действат по внушение на Вашингтон и под лидерството на Лондон. Доста характерен е случаят с визите, засягащ милиони граждани на Европейския съюз. Въпреки настояването на европейските институции преговорите за сваляне на визите за пътуване в САЩ да се водят на равнище Брюксел – Вашингтон за всички граждани на Обединена Европа, повечето нови демокрации приемат офертата на

Белия дом за двустранни преговори с държавите-членки на Съюза. С това свое поведение, оправдавано с националните потребности, но не отчитащо в необходимата степен общеевропейските интереси, новите демокрации не спомагат за поставяне на американско-европейските отношения на наистина нова основа.

Днешните трансатлантически отношения се намират в очевидна криза. Тя се признава от повечето анализатори, но се възприема по различен начин. Някои виждат в нея поредната семейна свада, като пророкуват, че ще отшуми като всички предходни, тъй като вече е изградена една “нерушима общност”, основана на обща история и общи ценности. Други я намират за много по-дълбока в сравнение с миналите и с непредвидими последици. Трети я възприемат дори като крах на атлантизма и начало на края на НАТО. Онова, което не подлежи на съмнение е, че сътрудничеството между САЩ и Европейския съюз съжителства с конкуренцията, партньорството – с противоборството, сплотяването – с разединението. Наблюдава се разпадане на упорито поддържаната през Студената война представа за “Запада” и еманципация на Европа, които се възприемат по различен начин от двете страни на Атлантическия океан - докато в Стария свят преобладава ентузиазмът, в Новия доминира подозрителната болезненост.

Литература

1. Бжежински, З. Втори шанс: Трима президенти и кризата на американската суперсила. София, 2007.
2. Бжежински, З. Голямата шахматна дъска: Американското превъзходство и неговите геостратегически императиви. София, 1997, с. 60, 85-86.
3. Радел, Ж.-Л. Европейският съюз между политически полярности: Съотношението Европейски съюз – САЩ – постсоциалистическа Европа. София, 1994, с. 82.
4. Чакалоф, М.-Ф. Изграждането на обединена Европа 1945-1999: Основни етапи и проблеми. 2. актуализ. изд. София, 2000, с. 85-86.
5. Ведрин, Ю. Как Америка да си върне лидерската позиция. – Монд дипломатик, август 2007, с. 30.
6. Несвършеният мир: Доклад на Международната комисия за Балканите. София, 1997, с. 57.
7. Калфова, М. Конфликтът в Босна и Херцеговина: От “Плана Кутилейру” до Дейтънската дипломатия, (не)подкрепена с военна сила. – Международни отношения, 2003, кн. 1, с. 18.
8. Балканите в политиката на големите държави: САЩ, ФРГ, Англия, Франция. София, 1995, с. 63, 64.
9. Чавдарова, М. Балканите в края на века – между надеждата и скептицизма. – Международни отношения, 2000, кн. 1, с. 107.
10. Кавалджиев, Т. Европейската интеграция на България и края на балканската блокада. – Международни отношения, 2001, кн. 2, с. 9.
11. Чомски, Н. Петата свобода или власт и идеология. София, 2001.
12. Kupchan, C. The End of the West. – Atlantic Monthly, 2002, November 1.
13. Kupchan, C. The End of the American Era. New York, 2002.
14. Тод, Е. Залезът на империята: Разпадането на американската система и войната срещу Ирак. София, 2003.
15. Сол, Д. Краят на глобализма и повторното изобретяване на света. София, 2009.
16. Ван Стаден, А. Европа като глобална сила. – Международни отношения, 2005, кн. 1, с. 69 сл.